

K nízké sňatečnosti v České republice¹

On low marriage rate in the Czech Republic

Hana Hašková, Ladislav Rabušic²

ABSTRACT In the nineteen-nineties, the rate of first marriages started to drop dramatically in the Czech Republic. A growing number of young people now live in unmarried cohabitation and if they ever decide to marry then they tend to do so at a later age. Our article is intended to suggest an insight into reasons behind such behaviour on the part of young people. Our particular focus here is to test whether it is possible to make a case in the Czech Republic based on the Hoffmann-Nowotny hypothesis, which claims that a low first marriage rate is driven by a low fertility rate. Our analyses are derived from two large representative surveys carried out in the Czech population in 2005 that provide us with information on how young people see the dropping marriage rate trends, what types of living arrangements they live in, how they judge the different types of living arrangements, and which living arrangements they see as the best fit for their specific circumstances. The results of our analyses show that family plans are central to young people's preferred types of living arrangements. Whenever young men and women start making plans to start a family, there tends to be a marriage plan in the picture. When the idea of a family is still distant for a couple, marriage seems unattractive too. Our research efforts show one exception, namely those people who already have a child and remain unmarried. They show a rather high preference for an unmarried cohabitation with children.

KEYWORDS Cohabitation, Czech society, family planning, marriage rate

1. Úvod

Výraznou součástí české demografické tranzice, kterou pozorujeme od první poloviny 90. let dvacátého století, je také tranzice ve sňatkovém chování, ve sňatečnosti a také ve způsobu, jímž se muži a ženy stávají životními partnery („partnership transition“ – viz např. Kiernan 2002:5). Pro českou sňatečnost – tak jako i pro další demografické charakteristiky –

Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2/2008. S. 9–33. ISSN 1214-813X.

¹ Výzkum pro tento článek byl finančně podporován projektem Národního programu výzkumu na léta 2004–2009 tematického programu „Moderní společnost a její proměny“ (grant č. 1J034/05-DP2; „Souvislosti proměn pracovního trhu a forem soukromého, rodinného a partnerského života v české společnosti“) a grantem GAČR, 403/05/0800 „Rodina, práce a reprodukční strategie aneb Preferenční teorie v ČR“. Článek je upravenou verzí příspěvku, který zazněl na Evropské sociologické konferenci v září 2007 v Glasgow.

² Děkujeme dvěma anonymním recenzentům za jejich podnětné připomínky, které pomohly zkvalitnit náš text.

platí, že s nástupem nového politického a ekonomického režimu se původně vysoké hodnoty zaznamenávané v tzv. socialistické společnosti velmi rychle snížily na úroveň, která se jednak vrací k hodnotám, které v ČR existovaly v desetiletích před druhou světovou válkou, jednak se přibližuje k nízkým hodnotám, které jsou dlouhodobě běžné ve vyspělých evropských zemích.

Nízká intenzita sňatečnosti zaznamenávaná v moderních společnostech pochopitelně evokuje několik otázek. Je sňatek a manželství jakožto demografický a sociální fenomén vůbec životaschopný? Jakou hraje roli v životě současných (mladých) lidí? Nejsme – de facto – svědky konce tohoto fenoménu? Existující fakta jasně prokazují, že sňatek a manželství přestaly hrát ústřední roli v přechodu do dospělosti (Kaufman a Goldscheider 2007) a v rodinném životě vůbec (Nock 2005) a že „už není takovou centralitou pro formování korezidenčního a dlouhodobého partnerství jako tomu bývalo ještě v posledních desetiletích XX. století“ (Billari 2004:2).

Až do 70. let minulého století, tedy do doby, než začal být postupně obecně tolerován a akceptován předmanželský sexuální vztah (umožněný rozšířením spolehlivé antikoncepce), plnil sňatek některé regulační role: byl jasným regulátorem zahájení sexuálního života, a tudíž faktorem demografické reprodukce, a byl prvkem, který napomáhal udržovat sociálně-stratifikační vzorce, a tudíž faktorem ekonomické a sociální reprodukce. Sociální změny šířící se západní Evropou v 70. a 80. letech dvacátého století (a v 90. letech v Evropě východní) tyto regulační funkce zrušily. Mladí lidé nečekají na sňatek, aby spolu sexuálně žili, a proměněné životní aspirace je vedou k odkládání početí a k nesezdanému soužití. Masová demokratizace moderních společností spolu s účastí žen na trhu práce a s rozvojem státu veřejných sociálních služeb se štědrá sociální politikou oslabila ekonomický a sociálně-stratifikační aspekt uzavírání manželství. Skandinávský model partnerského soužití, v němž se rodí a vychovávají děti bez uzavírání sňatku se šíří Evropou – a např. již zmíněná Kiernanová hovoří v tomto kontextu o čtyřfázovém a ireversibilním vývoji partnerské kohabitanace, kdy dosažení každé vyšší fáze znamená, že krok zpátky již není možný – viz Kiernan (2002).³

Z faktu, že v současné době existuje řada možností, jak naplnit partnerský život, vyvozují někteří autoři, že dnes již vlastně není vůbec překvapivé, že manželství vzniklé sňatkem je na ústupu. Naopak je podle nich překvapivé, že sňatek ještě vůbec existuje (viz např. Cherlin 2005). Kurtz (2004) dokonce tvrdí, že ve Skandinávii jsme již svědky konce manželství.⁴

Platí výše zmíněné poznatky formulované z výzkumů v jiném kulturním kontextu i pro českou společnost? To je základní otázka, kterou si klademe v tomto článku. Odpověď

³ Kiernanová říká: „V první fázi se kohabitanace objevuje jako deviantní nebo avantgardní fenomén, který je praktikován jen malou částí populace svobodných, zatímco velká většina populace přímo prochází sňatkem. Ve druhé fázi funguje kohabitanace buď jako předehra nebo jako probační období, v němž je testována síla vztahu před uzavřením manželství, a je to většinou fází bezdětná. Ve třetí fázi začíná být kohabitanace sociálně akceptována jako alternativa sňatku a rodičovství již není výlučně omezeno na manželství. Konečně ve čtvrté fázi se kohabitanace a manželství přestávají odlišovat, neboť v obou se rodí a jsou vychovávány děti (Kiernan 2002:5).

⁴ Dlužno dodat, že jeho esej je ovšem obsahově značně kontroverzní, neboť za jednu z příčin konce manželství považuje legalizaci homosexuálních svazků.

budeme hledat prostřednictvím identifikování důvodů stojících v pozadí výrazného oslabení intenzity sňatečnosti, jehož jsme svědky od počátku 90. let.

Dosavadní české práce zabývající se problematikou sňatků a manželství vznikaly především v demografickém kontextu. Sňatečnosti *per se* se prostřednictvím detailního rozboru trendů ve sňatkovém chování v ČR ve 20. století věnovala v poslední době Fialová (2006). Kromě toho jsou sňatky a manželství analyzovány v souvislosti s problematikou mimomanželské plodnosti nebo nízké plodnosti vůbec (viz např. Rychtaříková 2006, Katrňák 2006, Možný, Rabušic 1998). Pozornost je jim věnována také při rozboru nesezdaného soužití (viz např. Hamplová 2003 a Hamplová 2006). Mnohé z prací, na které výše odkazujeme, zaujímají sociologickou perspektivu. Je to pochopitelné, neboť, jak správně konstatovala Fialová (2006), pro vysvětlení proměn ve sňatkovém chování je dnes nezbytné volit sociologický přístup, protože změny ve sňatečnosti je třeba vidět v kontextu sociálním, ekonomickém a kulturním.

V následujících oddílech nejdříve krátce shrneme, jakým způsobem se od začátku 90. let proměnilo v české společnosti sňatkové chování, posléze připomeneme hlavní odborné explanace poklesu sňatečnosti v české společnosti, a následně budeme tyto explanace testovat na datech ze dvou reprezentativních šetření české populace z roku 2005. V této souvislosti budeme také sledovat, zdali i v Česku platí hypotéza Hoffmann-Nowotnyho (1987), podle níž je nízká sňatečnost výsledkem snižující se ochoty mladých lidí mít více dětí. Tato hypotéza je pro české prostředí zajímavá z toho důvodu, že obrací kauzalitu tradované teze českých demografů, že nízká plodnost je v Česku nesena nízkou sňatečností.⁵

Naše výzkumné otázky jsme řešili prostřednictvím analýzy dvou reprezentativních výběrových šetření, která byla provedena v průběhu roku 2005. Analyzované datové soubory poskytují dostatečně velkou datovou bázi, informující o sňatkovém klimatu v české společnosti v polovině první dekády 21. století. Kromě jiných přinášejí totiž informace o tom, jakým způsobem mladí lidé vnímají trend klesající sňatečnosti, v jakých typech domácností žijí, jak hodnotí různé formy uspořádání soukromého života a které z nich preferují ve své aktuální životní situaci.

2. Pokles sňatečnosti v optice demografické statistiky

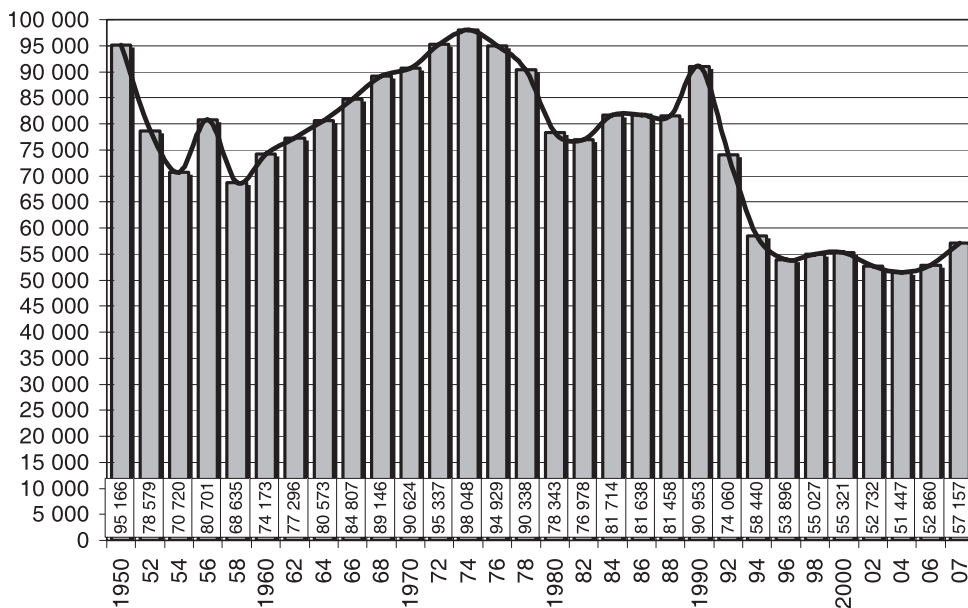
Po druhé světové válce se stalo manželství na území České republiky součástí života většiny mužů a žen. Tato situace nebyla v polovině dvacátého století v Evropě ničím ojedinělým. Život v manželství měl v evropských zemích v porovnání se statusem svobodné(ho) již tradičně vysokou prestiž a vyrovnávání životní úrovně spolu se snižováním sociálních bariér mezi společenskými vrstvami umožnilo tehdy uzavření sňatku většímu podílu lidí a navíc v mnohem nižším věku než dříve. Bylo to období „zlatého věku manželství“ (Festy 1980), kdy mladí lidé více než kdy dříve uzavírali sňatky a zakládali rodiny.

⁵ Např. analýza populačního vývoje v ČR za rok 2005 říká: „Odkládání uzavření manželství do vyššího věku i celkové snížení intenzity sňatečnosti však má a bude mít, vzhledem k stále relativně silné vazbě mezi sňatkem a rodičovstvím, bezprostřední vliv na reprodukci žen“ (Vývoj 2006:12). Podobný názor zastávají i Pavlík s Kučerou (1999).

Zatímco se v zemích severní a západní Evropy začal již od 60. let prosazovat jiný trend – odkládání sňatků i prvního porodu do vyššího věku, případně nezakládání manželské rodiny vůbec, v zemích bývalého východoevropského bloku takový obrat zaznamenán nebyl. To platilo i pro českou populaci, ačkoliv ta se svým předválečným sňatkovým chováním podobala spíše západoevropskému manželskému modelu (Hajnal 1965) než modelu východoevropskému, to je včetně pozdních sňatků a celkově vyšších podílů trvale svobodných (Pavlík, Fialová, Vereš 1991, Rabušic 2002, Fialová 2006). V rámci státně socialistického režimu však začalo sňatkové chování na území České republiky od konce 60. let sledovat „východoevropskou cestu“, jejíž charakteristikou byla i vysoká míra sňatečnosti (viz např. Kocourková 1998). Ta znamenala, že téměř všechny české ženy (96–97 %), jakož i čeští muži (90–95 %) během svého života alespoň jednou uzavřeli sňatek (Vývoj 2006). Sňatek přitom uzavírali ve velmi mladém věku. V roce 1975 byl podle tabulek sňatečnosti modální věk prvního sňatku 23,2 let pro muže a 20,2 pro ženy (Vývoj 2007).

Po roce 1989 se situace v České republice v daném ohledu radikálně změnila. V první polovině devadesátých let jsme byli svědky výrazného poklesu v počtu ročně uzavřených sňatků (viz graf 1)

Graf 1: Počty každoročně uzavíraných sňatků v ČR 1950–2007

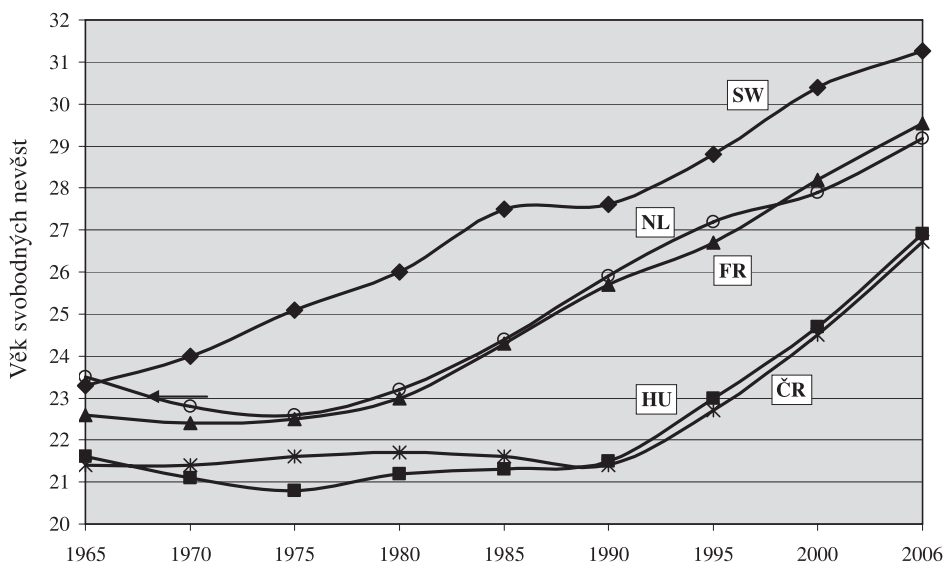

Zdroj: Statistické ročenky ČSÚ

Namísto zhruba 80 000 uzavřených sňatků ročně v průběhu 80. let se tento počet od poloviny 90. let snížil na 50 000 sňatků, a to i navzdory „sňatkům příznivé“ věkové struktuře, která je výsledkem baby-boomu z poloviny 70. let. Pokles ročně uzavřených sňatků lze

připsat právě na konto snížené intenzity sňatečnosti mezi mladými lidmi. Zatímco v kohortě lidí narozených v roce 1954 vstoupili alespoň jednou do sňatku do dosažení věku dvaceti pěti let dvě třetiny mužů a téměř 90 % žen, v kohortě lidí narozených o dvacet let později, v roce 1974, byla alespoň jednou ženatá ve věku dvaceti pěti let již jen jedna třetina mužů a vdaných bylo méně než 59 % žen (Pavlík, Kučera 2001). Lidé narození v 70. a 80. letech tedy nevstupují do manželství s takovou intenzitou jako jejich rodiče a pokud do manželství vstupují, pak až v mnohem vyšším věku. Podle tabulek sňatečnosti tak již byl v roce 2006 modální věk uzavření sňatku 34,5 roku u mužů a 29,8 u žen. Do věku 50 let by sňatek uzavřelo pouze 63 % mužů a 70 % žen (Vývoj 2007). Ve srovnání se zeměmi západní Evropy je však průměrný věk v době uzavírání prvního sňatku stále ještě nízký (jak ilustruje graf 2) – rozdíl činí dva až čtyři roky. Z grafu je patrné, že podobný vývoj v tomto ukazateli sňatečnosti měla ČR s Maďarskem, dále jak odlišně se vyvíjelo od poloviny 60. let v Evropě Švédsko a že po roce 1990 ČR (i Maďarsko) systematicky snižuje rozdíl.

Graf 2: Průměrný věk svobodných nevěst ve vybraných zemích Evropy 1965–2006

Zdroj: Národní statistické úřady

3. Explanace poklesu sňatečnosti

Pokles prvosňatečnosti mladých lidí v České republice byl doposud vysvětlován zejména ze dvou pozic: (1) Jako projev odkládání sňatku do pozdějšího věku, který bude v budoucnu kompenzován růstem prvosňatečnosti lidí ve vyšším věku v době, kdy se ti, kteří sňatek zatím jen odkládají, rozhodnou manželství uzavřít (tedy jako „tempo effect“). (2) A nebo naopak jako nevratný projev druhé demografické tranzice, zapříčiněné strukturálními a technologickými, ale zejména hodnotovými proměnami ve společnosti směrem k individualismu

a sebevyjádření, k orientaci na jistou míru hedonismu a k demokratizaci uvnitř heterosexuálních partnerství.

Platnost první explanace bude možné s jistotou ověřit až v době, kdy dosáhnou dnešní třicátníci a třicátnice věku, v němž se již masové uzavírání sňatků nepředpokládá. Teprve pak bude zřejmé, k jak velké kompenzaci poklesu sňatečnosti u mladých lidí dojde v podobě uzavírání sňatků v jejich vyšším věku. Pokud mladí lidé v současnosti sňatek z nejrůznějších důvodů pouze odkládají, mělo by být z jejich postojů zřejmé, že manželství pro ně neztrácí svou hodnotu, a že jej chápou jako ideální i reálnou součást svého života v blízké budoucnosti.

Pokud by naopak platilo druhé vysvětlení, měli bychom zachytit v postojích mladých lidí pokles hodnoty manželství a růst oblíbenosti jiných, více individualizovaných forem soužití, které by měly být vnímány jako plnohodnotné alternativy k manželství. Zároveň bychom měli ve společnosti zachytit pokles sociálního tlaku na uzavírání manželství a růst akceptace jiných forem uspořádání soukromého života. Předpoklad preferenčního posunu směrem k volbě více individualizovaných forem soužití má oporu v řadě teoretických sociologických studií. Giddens (1992) píše o tom, že v současných společnostech pozdní modernity se mění samy principy, na nichž se zakládají mezilidské vztahy. V pozdně moderním „čistém vztahu“ již nejde o nalezení „toho pravého a jediného“ partnera na celý život, ale o samotnou emocionální vazbu, která trvá jen do té doby, kdy ve vztahu oba partneři nacházejí emocionální uspokojení. De Singly (1999) charakterizuje druhou fázi modernity celkovou individualizací ve společnosti, která se již netýká jen mužů, ale i žen. Základ současných partnerských vztahů již nehledá v přenosu socio-ekonomického statusu, ale v uspokojování emocionálních potřeb, což jsou však velmi křehké základy, které neposkytují ani důvěru, ani silnou oporu pro trvání pozdně moderních vztahů.

Pokud mladí lidé vstup do manželství pouze odkládají, mohou je k tomu vést nejrůznější důvody, jako je ekonomická nejistota, (relativní) chudoba a/nebo jejich nejistá pozice na trhu práce. Tyto ekonomické faktory byly v období státního socialismu redukovány platovou nivelizací, „plnou zaměstnaností“ a systémem státních podpor a půjček, zvýhodňujících konkrétně mladé sezdané rodičovské páry (Fialová 2006). Kromě těchto bariér může být pokles sňatečnosti ovlivněn také situací na trhu s byty, která znesnadňuje mladým lidem založení vlastní domácnosti (Fialová, Hamplová, Kučera, Vymětalová 2000; Rychtaříková, Pikálková, Hamplová 2001; Kuchařová 2003). Důležitým prvkem je také růst podílu vysokoškoláků a především vysokoškolaček v populaci, který implikuje odkládání sňatků do pozdějšího věku (Hamplová 2006).

S odkazem na různou životní úroveň a různou míru životních šancí v rámci současné populace mladých lidí pak někteří autoři a autorky poukazují na možnou diferenciaci důvodů pro pokles sňatečnosti mezi různými socio-ekonomickými vrstvami mladých lidí. Hamplová (2006) odkazuje například na fakt, že lidé se základním vzděláním (a tedy i zpravidla nižšími příjmy a celkově nižším socio-ekonomickým statusem) přisuzují pokles sňatečnosti spíše ekonomickým bariérám, zatímco lidé s vyšším vzděláním zdůrazňují častěji hodnotové změny. Chaloupková a Šalamounová (2004) zase zjistily, že nejvíce konzervativní postoje, vyzdvihující „nezbytnost“ vstupu do manželství pro spokojený život jedince, mají lidé se základním vzděláním, zatímco středoškoláci podporují nejčastěji ze všech vzdělanostních

skupin vhodnost nesezdaného soužití na zkoušku před vstupem do manželství, a vysokoškolačci jsou k (manželské rodině) alternativním formám uspořádání soukromého života nejvíce tolerantní. Hamplová a kol. (2007) vyslovili na základě svého šetření mimomanželské plodnosti také hypotézu, že v případě žen se základním vzděláním nemusí platit teze o poklesu chápání manželství jako prostředku zvyšování socio-ekonomického statusu. Tím se pokusili vysvětlit, proč byla mimomanželská plodnost v české společnosti vždy vyšší a v současné době narůstá zejména mezi ženami s nejnižším vzděláním. Jejich sňatek při relativně vysoké vzdělanostní homogamii manželských párů v České republice k růstu socio-ekonomického statusu zpravidla nepřispívá. Ženy s nízkým socio-ekonomickým statutem si proto podle těchto autorek a autorů nechávají „otevřená vrátka“ pro případný sňatek s partnerem vyššího socio-ekonomického postavení i v případě otěhotnění, ačkoliv názorově patří ženy s nízkým vzděláním mezi nejkonzervativnější část české populace s ohledem na hodnocení „nezbytosti“ manželství pro životní spokojenost jedince.

Analýza Hamplové a kol. však vycházela pouze z šetření matek, a je tedy možné, že relativně vysoký podíl dětí narozených ženám se základním vzděláním (a s vyučením) za svobodna souvisí také s nízkou mírou ochoty mužů s nízkým vzděláním zakládat rodinu. Na větší nerozhodnost mladých mužů ohledně reprodukčních plánů ve srovnání se stejně starými ženami i na rozdíl mezi vůlí mladých mužů a mladých žen vstupovat do manželství v české společnosti již totiž poukazují studie jiných autorů a autorek. Obdobné rozdíly mezi postoji mužů a žen nejsou v Evropě rozhodně ničím ojedinělým (viz např. Rabušic 2006 nebo Hašková 2007).⁶

4. Souvislosti mezi sňatky a porody

K příčinám nízké české sňatečnosti, které jsme uvedli v předchozím oddíle, je třeba připojit ještě další, která je podle našeho názoru velmi důležitá. V roce 1987 Hans Joachim Hoffmann-Nowotny (1987) publikoval hypotézu, vysvětlující nízkou míru sňatečnosti v zemích západní Evropy snižující se ochotou mladých lidí mít děti. Zatímco se tedy většina demografických studií dívala na příčinný vztah sňatků a porodů obráceně a testovala, nakolik ovlivňuje rodinný status plodnost ženy a nakolik ovlivňoval věk vstupu do manželství plodnost populací, Hoffmann-Nowotny přišel s tezí, že nízká plodnost není v současných evropských společnostech výsledkem nízké sňatečnosti, ale právě naopak, že nízká sňatečnost je výsledkem nízkých porodnostních aspirací.

Podle Fialové (2006) měla míra sňatečnosti ještě na začátku dvacátého století přímý vliv na míru plodnosti a byla významným faktorem spoluurčujícím míru reprodukce v české populaci. Dlouhodobý efekt sňatečnosti na míru plodnosti byl podle ní také důvodem, proč

⁶ Je zřejmé, že volby a preference jsou ovlivňovány sociálním kontextem, v němž jsou činěny. Vysoký podíl dětí narozených do neúplných rodin matek se základním vzděláním a vyučením (Hamplová a kol. 2007) a nízkou ochotou k rodičovství u mužů s nízkým vzděláním lze tedy nahlížet i perspektivou relativně malých šancí těchto mužů na naplnění role živitele rodiny, kterou v české populaci ideálně očekávají od svých partnerů nejčastěji právě ženy s nízkým vzděláním (Hašková 2006:61).

se sňatečností demografové vůbec zabývali. V té době mělo manželství pro všechny velmi vysokou hodnotu, významně spoluurčovalo postavení člověka ve společnosti a plazení dětí bylo chápáno jako součást manželství. Spolu s tím, jak se již od druhé poloviny 19. století rozšiřovalo používání antikoncepčních metod, se však podle ní začala tato příčinná souvislost oslabovat.

V období socialismu lze pak souvislost mezi sňatky a porody charakterizovat jako důsledek přetrvávání sociální normy manželské plodnosti⁷ za specifických podmínek: a) společenské tolerance a později i akceptace předmanželského sexuálního života, b) nízké míry používání účinných antikoncepčních metod zabraňujících početí, a c) vysoké míry umělých přerušování těhotenství, kdy potrat sloužil ženám jako nástroj, s jehož pomocí plánovaly časování narození dětí a regulovaly tak i zahájení rodičovství.

Výsledkem byla vysoká míra ne zcela plánovaných početí, která vedla ke zvyšujícímu se podílu prvorozených dětí během prvních devíti měsíců manželství. V 50. letech jich bylo zhruba 40 % ze všech prvorozených dětí, v 60. letech se narodila během prvních devíti měsíců manželství zhruba polovina prvorozených a v 70. letech jich bylo již okolo 60 % (Kučera 1994). Mimomanželská plodnost se pohybovala naopak po celé období socialismu na velmi nízké úrovni a nepřesáhla 10 %. Vysoký podíl velmi mladých gravidních nevěst ukazuje, že se v české společnosti v období socialismu prosadil model, v němž k uzavření sňatku vedla ve většině případů gravidita ženy. Vše se navíc odehrávalo v politickém klimatu, v němž mladí lidé neměli příliš prostoru pro individualizovaná rozhodnutí – jejich prostor pro volbu životních strategií byl úzký. Sňatek, manželství a rodina tak byly jedním z mála, kde se taková rozhodnutí mladých mohla uplatňovat.

Podíváme-li se na vztah mezi sňatečností svobodných žen a počtem živě narozených dětí v prvním pořadí, nacházíme pro období 1970–1990 velmi vysokou korelaci ($r = 0,92$). Pokud však budeme korelovat tyto dvě časové řady za období 1992–2006, to je v období propadu sňatečnosti, korelace se sníží na 0,78, a pokud korelujeme hodnoty těchto dvou ukazatelů pouze za období posledních deseti let (1997–2006), kdy se sňatečnost stabilizovala na nízké úrovni, dostaneme korelaci zápornou ($r = -0,44$). I když víme, že statistická souvislost nic neříká o souvislosti příčinné, tyto údaje, jak jsme přesvědčeni, přinejmenším ukazují, jak se v české společnosti proměnil a rozvolnil vztah mezi sňatečností a plodností.

Pro posílení argumentu o rozvolnění vztahu mezi sňatečností a plodností lze uvést ještě jednu indicii. Zatímco se od poloviny 90. let pohybovala sňatečnost svobodných již na relativně nízké úrovni, podíl prvních dětí narozených mimo manželství na celkovém počtu narozených prvních dětí se rychle zvyšoval až dosáhl jedné třetiny. Zatímco průměrný věk žen při prvním porodu v období socialismu nepřesahoval průměrný věk svobodných nevěst, po roce 1989 rostl průměrný věk svobodných nevěst rychleji než průměrný věk žen při prvním porodu a již v polovině devadesátých let byl vyšší. Vzhledem k tomu, jak ukázala Rychtaříková (2006), že podíl dětí narozených mimo manželství je vysoký zejména mezi matkami se základním vzděláním a vyučením, které rodí své první dítě obvykle v nižším věku než ženy s vyšším vzděláním, zvyšoval se věk ženy při prvním porodu rychleji mezi těmi, které rodily své první dítě v manželství než mezi těmi, které rodily své dítě za svobodna.

⁷ I když děti narozené nevdaným ženám nebyly již legislativně znevýhodňovány.

V našem článku navazujeme na již uskutečněné studie zaměřené na vysvětlení dramatického poklesu sňatečnosti mladých lidí, který je v české společnosti sledován od počátku 90. let. Nejdříve představíme názory mladých lidí na pokles sňatečnosti v české společnosti, posléze otestujeme hypotézu o poklesu hodnoty manželství a růstu preference pro více individualizované formy uspořádání soukromého života mezi mladými lidmi, a nakonec budeme testovat hypotézu o poklesu sňatečnosti jako výsledku nízkých porodnostních aspirací mladých lidí.

5. Data z výběrových šetření a výsledky analýz

Naše analýzy vycházejí z dat dvou výběrových šetření české populace: (1) Šetření „Manželství, práce a rodina“ (*mpr*), které bylo realizováno agenturou SC&C v roce 2005 na reprezentativním souboru mužů a žen ve věku 20–40 let ($N_{mpr} = 2546$; místa pro sběr dat byla vybrána pravděpodobnostní metodou tak, aby proporcionálně zastupovala kraje a velikosti obcí. Respondenti a respondentky byli vyhledáni ve vybraných místech metodou náhodné vycházky s kvótní koncovkou). (2) Šetření „Souvislosti proměn pracovního trhu a forem soukromého, rodinného a partnerského života v české společnosti“ – dále jen „Proměny“ (*p*), které bylo realizováno CVVM v roce 2005 na souboru mužů a žen ve věku 25–54 let ($N_p = 5510$; reprezentativita souboru z hlediska předepsaných kvót týkajících se vzdělání, pohlaví, věku, velikosti místa bydliště a NUTS2 byla naplněna metodou kvótního sběru dat).

Pro naše analýzy postojů a chování mladých lidí jsme v obou případech vytvořili pod-soubor osob ve věku 25–35 let ($N_{mpr_{25-35}} = 1419$ a $N_{p_{25-35}} = 2258$) narozených v sedmdesátých letech, kteří vstupovali do věku dospělosti nejdříve na přelomu 80. a 90. let, ale zároveň jsou již v současné době ve věku, kdy se jich otázky partnerství, manželství (i reprodukce) vysoce dotýkají. Více než polovina z nich totiž do manželství během svého života již vstoupila a stala se i rodiči. V rámci těch analýz, kde nás zajímalo srovnání postojů mladých lidí (ve věku 25–35 let) a starších lidí (ve věku 36–54 let), kteří vstupovali do věku dospělosti ještě za socialismu, jsme ale vycházeli ze základního souboru šetření „Proměny“, který zahrnoval 5510 respondentů a respondentek ($N_p = 5510$). Data, z nichž v našich analýzách vycházíme, jsou v každém oddíle článku specifikována.

5.1. Odložení nebo odmítnutí sňatku?

Nejdříve nás zajímalo, jaké příčiny vidí za poklesem sňatečnosti ti mladí muži a ženy, narození v 70. letech, kteří do manželství během svého života (ještě) nevstoupili a kteří tak stojí za současným poklesem sňatečnosti. Konkrétní příčiny jim byly předloženy na základě otázky: *Narůstá počet mladých lidí, kteří se žení a vdávají ve stále vyšším věku nebo se neberou vůbec. My Vám teď nabídneme několik možných důvodů a poprosíme Vás, abyste z nich vybrali dva, které jsou podle Vašeho názoru nejdůležitější. Tyto vybrané důvody pak ještě seřadíte podle pořadí důležitosti.* Je zřejmé, že odpovědi zachycují názor respondentů a respondentek na to, proč se „ti ostatní“ (ne oni sami) zatím nežení nebo nevdávají. Lze ale předpokládat, že tato otázka má i jistou projekční vlastnost – při zvažování svých odpovědí

vycházejí respondenti a respondentky i ze svých vlastních životních zkušeností, jež je vedly k tomu, že (zatím) manželství neuzavřeli.

Domnívají se mladí svobodní lidé ve věku 25 až 35 let, že příčiny sňatků ve vyšším věku leží spíše v oblasti hodnotové proměny, vedoucí mladé lidi k odkládání sňatků do pozdějšího věku, případně odmítnutí manželství jako takového, nebo kladou důraz spíše na bariéry vstupu do manželství? Výsledkem dotazování byla až překvapivě vysoká diverzita odpovědí, která reflektuje výše uvedené odborné explanace poklesu sňatečnosti v české společnosti.

Za nejdůležitější příčiny poklesu sňatečnosti vybraly více než dvě třetiny mladých svobodných lidí (ve věku 25 až 35 let) důvody, které zdůrazňují:

a) hodnotovou orientaci, která je jen obtížně slučitelná se závazkem manželství (touha po nezávislosti), b) ekonomické bariéry vstupu do manželství (bydlení a příjem) a c) zvyšující se toleranci nesezdaných soužití ve společnosti, která ulehčuje odkládání vstupu do manželství do pozdějšího věku nebo případně ulehčuje i možnost vstup do manželství nerealizovat vůbec, a to ať už z důvodu nedostatku vůle ke vstupu do manželství nebo nedostatku podmínek pro uzavření sňatku (detaily viz tab. 1).⁸

Tabulka 1. Nejdůležitější a nejméně důležitý důvod poklesu sňatečnosti v ČR podle mladých svobodných mužů a žen ve věku 25–35 let (v %)

	Důvod(y)	
	nejméně důležitý	dva nejdůležitější
<i>Kvůli klesající hodnotě manželství.</i>	17.0	7.7
<i>Protože žít u rodičů je velmi pohodlné.</i>	16.9	3.1
<i>Protože se chtějí dále vzdělávat.</i>	11.9	4.3
<i>Protože dávají přednost kariéře.</i>	11.0	7.7
<i>Kvůli neochotě vzít na sebe zodpovědnost.</i>	10.5	6.1
Protože žít spolu „jen tak“ je dnes přípustnější než bývalo.	8.1	13.1
Protože mají první dítě ve vyšším věku.	6.4	4.3
Protože na vstup do manželství nemají dostatečný příjem.	5.7	12.8

⁸ Hledali jsme, pochopitelně, zdali svou roli v těchto postojích sehrává vzdělání. Žádnou silnou názorovou diferenciaci podle vzdělání jsme však v souboru mladých svobodných lidí nenašli, i když je pravdou, že respondenti a respondentky, kteří dosáhli alespoň středoškolského vzdělání s maturitou zařazovali mezi dva nejdůležitější důvody poklesu sňatečnosti o něco častěji než lidé s nižším vzděláním preferenci vzdělávání (6,1 % ku 1,9 %) a kariéry (10,1 % ku 5,6 %) a odkládání narození prvního dítěte do pozdějšího věku (5,7 % ku 2,2 %). Méně často než lidé s nižším vzděláním zařazovali mezi dva nejdůležitější důvody poklesu sňatečnosti naopak obtížnost nalezení práce (4,9 % ku 8,3 %) a pohodlnost života u rodičů (1,8 % ku 4,6 %). Mezi postoji mladých svobodných mužů a mladých svobodných žen jsme také nenalezli žádnou statisticky významnou diferenciaci. Ženy sice o něco častěji zdůrazňovaly důležitost větší přípustnosti žití „jen tak“ a zároveň o něco častěji řadily mezi nejméně důležitý důvod odkládání narození prvního dítěte do pozdějšího věku, procentní rozdíly byly však i v tomto případě nízké.

Rostoucí touha po nezávislosti, nechťejí se vázat.	5.7	18.6
Protože je pro ně obtížné najít si práci.	5.5	6.2
Protože je pro ně obtížné najít si bydlení.	1.3	16.2
Celkem	100%	100%
	N = 469	N = 484

Zdroj: Výzkum „Manželství, práce a rodina“ 2005.

Mezi nejméně důležité příčiny vedoucí k poklesu sňatečnosti pak zařadily více než dvě třetiny dotázaných mladých svobodných respondentů a respondentek (ve věku 25 až 35 let) zejména ty, které ukazují na hodnotové orientace konkurující manželství. Vedle tvrzení, že dochází k poklesu hodnoty manželství, odmítli mladí svobodní lidé také tvrzení, že mladí neuzavírají manželství kvůli tomu, že žít u rodičů je velmi pohodlné. Dále odmítli tvrzení, že lidé odkládají vstup do manželství kvůli tomu, že se chtějí déle vzdělávat nebo že dávají přednost kariéře, a také tvrzení, že mladí lidé na sebe nechťejí vzít zodpovědnost.

Odkládání narození prvního dítěte do pozdějšího věku a obtížnost nalezení práce sice nebyly mladou svobodnou populací (ve věku 25 až 35 let) řazeny mezi „vlajkové“ důvody poklesu sňatečnosti, jejich relativně malé zastoupení mezi nejméně důležitými příčinami poklesu sňatečnosti však ukazuje na to, že je mladá populace pravděpodobně nepovažuje za zcela marginální.⁹

Fakt, že mladí, doposud svobodní respondenti a respondentky zdůrazňují vedle ekonomických a bytových problémů jako příčinu nízké české sňatečnosti rostoucí touhu po nezávislosti a zvyšující se toleranci nesezdaných soužití, zatímco klesající hodnotu manželství jako příčinu poklesu sňatečnosti zpravidla odmítají, lze chápat spíše jako jejich deklaraci odkládání sňatků do pozdějšího věku než jako jejich odmítnutí.

Tuto interpretaci podporují i mezinárodní studie, jako například „Population Policy Acceptance Study“ z roku 2001 a „European Values Study“ z let 1991 a 1999, které měřily souhlas evropských populací s výrokem, že „manželství je zastaralou institucí“. Z těchto studií vyplývá, že Česká republika rozhodně nepatří k zemím s vysokými podíly mladých svobodných lidí, kteří považují uzavření sňatku za něco staromódního. Ačkoliv mezi lety 1991 a 1999 ke statisticky signifikantnímu růstu souhlasu s výrokem o manželství jako zastaralé instituci mezi mladou populací ve věku 25 až 35 let došlo, přesto zůstává manželství pro zhruba 80 % mladých Čechů a Češek prvkem životní dráhy, který má svou hodnotu (blíže viz Rabušic 2006).

⁹ Ani v případě názorů na nejméně důležitý důvod poklesu sňatečnosti jsme nenalezli silnou názorovou diferenciaci podle vzdělání. Ti, kteří dosáhli alespoň středoškolského vzdělání s maturitou, ale označovali snahu o dosažení vyššího vzdělání a kariéry jako nejméně důležitý důvod poklesu sňatečnosti o trochu méně často než lidé s nižším vzděláním (10,4 % ku 13,6 % u vzdělání a 9,2 % ku 14,6 % u kariéry). Naopak klesající hodnotu manželství označovali jako nejméně důležitý důvod poklesu sňatečnosti častěji než lidé s nižším vzděláním ti, kteří dosáhli alespoň středoškolského vzdělání s maturitou (20,8 % ku 12,6 %).

Zdá se tedy, že pro tezi o rychlém poklesu sňatečnosti v české společnosti po roce 1989 z důvodu poklesu hodnoty manželství pro mladé lidi silnou oporu v datech zatím nenacházíme. Naopak, názory svobodných mladých lidí ve věku 25 až 35 let, kteří stojí za poklesem sňatečnosti v současné české společnosti naznačují, že vstup do manželství z nejrůznějších důvodů spíše odkládají, než by manželství zcela odmítali.

5.2. Preference individualizovaných forem uspořádání soukromého života?

Pokud by platila hypotéza o poklesu sňatečnosti z důvodu odmítnutí dlouhodobého závazku manželské rodiny mladými lidmi a z důvodu jejich celkové orientace na hodnoty individualismu a hedonismu, měli bychom v jejich postojích zachytit nejen pokles hodnoty manželské rodiny, která implikuje dlouhodobé investice a jistou míru altruismu, ale také růst zájmu o více individualizované formy uspořádání soukromého života. Ty na straně jedné umožňují uspokojování emocionálních potřeb a zároveň poskytují i větší míru svobody, nezávislosti a někdy i rovnosti v partnerství. Na straně druhé však přinášejí také větší míru nejistoty ohledně trvání vztahu. Z partnerských vztahů alternativních k manželské rodině lze totiž zpravidla snáze odejít.

Zajímalo nás tedy, jakým způsobem hodnotí mladí Češi a mladé Češky ve věku 25 až 35 let manželskou rodinu ve srovnání s jinými formami uspořádání soukromého života a zdali se ve svém hodnocení liší od lidí starších, to je ve věku 36 až 54 let.

Překvapivým zjištěním bylo, že se mladí lidé (ve věku 25 až 35 let) v hodnocení manželské rodiny od starších (ve věku 36 až 54 let) významně neliší. Více než tři čtvrtiny z mladých hodnotily tuto formu uspořádání soukromého života jako obecně „velmi dobrou“ a zhruba pětina jako „spíše dobrou“. Mladé ženy hodnotily manželskou rodinu dokonce ještě lépe než ženy staršího věku, zatímco rozdíl v názorech starších a mladších mužů nebyl statisticky významný.

Abychom mohli srovnávat názory obou výše definovaných věkových skupin na manželskou rodinu v relaci k jejich hodnocení nejrůznějších dalších forem uspořádání soukromého života, použili jsme v rámci celého souboru „Proměny“ ($N_p = 5510$) techniku shlukové analýzy. Shluková analýza seskupuje respondenty a respondentky do vzájemně odlišných skupin podle jejich odpovědí na vybranou skupinu otázek. Tato technika nám umožnila jednak zjistit, jak hodnotí česká populace manželskou rodinu ve srovnání s jinými formami uspořádání soukromého života (viz tab. 2), a jednak zdali se od sebe v hodnocení různých forem uspořádání soukromého života v jejich vzájemné relaci od sebe liší mladší respondenti a respondentky od těch starších (viz tab. 3). Zjistovali jsme také, zdali se v tomto hodnocení od ostatních liší i specifická skupina mladých svobodných respondentů a respondentek ve věku 25 až 35 let (viz tab. 4).

Shluková analýza (procedura K-means cluster), provedená v rámci otázky po hodnocení různých forem uspořádání soukromého života na celém souboru „Proměny“, generovala tři skupiny respondentů a respondentek (detaily viz tab. 2).

Tabulka 2. Typologie respondentů ve věku 25–54 let podle jejich názorů na různé formy uspořádání soukromého života (hodnoty 1,00–2,49 charakterizují pozitivní hodnocení a hodnoty 2,51–4,00 charakterizují negativní hodnocení)

		jen manželská rodina (konzerva- tivní)	také nesezdaná soužití	dokonce i individua- lizované formy soužití (tolerantní)
manželská rodina	společné bydlení manžela, manželky a jejich dětí	+ 1,22	+ 1,22	+ 1,40
	společné bydlení manžela, manželky a jejich dětí a prarodičů	- 2,53	- 2,79	2,50
	společné bydlení manžela, manželky a jejich dětí z předchozích manželství	- 2,53	+ 2,29	+ 2,32
nesezdané soužití	společné bydlení partnera a partnerky , bez sňatku a bez dětí	- 2,74	+ 1,4	+ 1,82
	společné bydlení partnera a partnerky bez sňatku, s dětmi	- 2,89	+ 1,84	+ 2,04
individuali- zované formy	střídání společného bydlení s partnerem/ partnerkou a bydlení sám/ sama ve vlastním bytě	- 3,54	- 2,98	+ 2,48
	bydlení sám/ sama, partner/ka má vlastní bydlení	- 3,25	- 2,51	+ 1,85
	bydlení sám/ sama se svými dětmi, partner/ka má vlastní bydlení	- 3,49	- 3,16	+ 2,34
	bydlení sám/ sama, bez stálého partnera	- 3,47	- 3,06	+ 2,05
	bydlení sám/ sama se svými dětmi, bez stálého partnera	- 3,43	- 3,18	+ 2,31
	bydlení s kamarády , se spolubydlicími	- 3,41	- 2,91	- 2,85

Zdroj: Výzkum „Proměny“ 2005; N = 5 504.

Poznámka: Otázka zněla: „*Jak se díváte na následující možnosti uspořádání soukromého života a bydlení? Řekl/a byste, že obecně je dobré nebo špatné ...*“ (nabídka variant).

Pro vytvoření typologie byla použita metoda K-means cluster statistics a vybráno řešení tří klastrů.

Hodnoty označené znaménkem + charakterizují pozitivní hodnocení. Hodnoty označené znaménkem – charakterizují negativní hodnocení.

První skupina zahrnovala „konzervativní“ respondenty a respondentky (30 % české populace ve věku 25–54 let), kteří „považují manželskou rodinu za to jediné správné řešení uspořádání soukromého života“ a všechny ostatní modely soukromého života hodnotí negativně. Přitom nejlepší z těchto špatných známek získaly opět různé formy manželské rodiny (rekonstituovaná a hospodařící společně s prarodiči). Tuto skupinu jsme nazvali „jen manželská rodina“.

Druhá skupina (nazvaná „také nesezdaná soužití“) zahrnovala respondenty a respondentky „orientované na bydlení s partnerem“ (37 % české populace ve věku 25–54 let), jejichž názor na uspořádání soukromého života lze charakterizovat heslem: „S dětmi nebo bez dětí, v manželství nebo bez sňatku, ale hlavně s partnerem pod jednou střechou.“ Ti hodnotili kladně manželskou (i rekonstituovanou) rodinu s dětmi a nesezdané soužití s dětmi i bez dětí, ale negativně hodnotili všechny vysoce individualizované modely uspořádání soukromého života a také manželskou rodinu sdílející domácnost s prarodiči. Jedná se tedy o respondenty a respondentky, kteří podporují manželskou rodinu a nesezdané soužití bez dětí, ale otevření jsou i k situaci narození dítěte do nesezdaného soužití nebo k situaci přijetí nového otce (matky) do neúplné rodiny. Neúplnou rodinu však již hodnotí tito respondenti a respondentky negativně. Dospělý člověk by tedy podle jejich předsvědčení neměl bydlet sám bez partnera/partnerky a dítě/děti by neměly vyrůstat bez obou rodičů. Zatímco v první skupině kladou respondenti a respondentky důraz na legislativní ukotvení (partnerského) vztahu, ve druhé skupině zdůrazňují fyzickou blízkost osob v (partnerském) vztahu.

Poslední skupina (mohla by dostat nálepku „dokonce i individualizované formy soužití“) zahrnovala k různým variantám uspořádání soukromého života „tolerantní“ respondenty a respondentky (33 % české populace ve věku 25–54 let). Ti hodnotili téměř všechny nabízené typy uspořádání soukromého života pozitivně a ani ty nejhorší známky nebyly příliš vysoké. Jejich krédem by mohlo být: „Každá varianta má něco do sebe.“ Ačkoliv i oni hodnotili nejlépe manželskou rodinu, jejich hodnocení bylo v porovnání s hodnocením manželské rodiny druhých dvou skupin respondentů a respondentek relativně horší. A naopak, relativně vysoce pozitivní hodnocení získaly kromě různých typů nesezdaných soužití také bezdětné formy samostatného bydlení bez stálého partnera nebo s partnerem žijícím ve vlastní domácnosti. Jedná se tedy sice v první řadě o respondenty a respondentky tolerantní k jakýmkoliv typům uspořádání soukromého života, ale je zde také zřejmá podpora vysoce individualizovaných forem uspořádání soukromého života bez dětí, tedy jak bez dlouhodobých závazků partnerských, tak i rodičovských. Tyto formy uspořádání soukromého života hodnotili „tolerantní“ respondenti a respondentky na rozdíl od respondentů a respondentek z druhých dvou klastrů dokonce lépe než rekonstituovanou manželskou rodinu a lépe nebo srovnatelně jako nesezdané soužití s dětmi.

Jak je vidět z tabulky 3, mladí respondenti a respondentky (ve věku 25 až 35 let) se ukázali být méně „konzervativní“, jelikož méně často zastávají názor, že „jen manželská rodina“ je to správné řešení. Naopak častěji než respondenti a respondentky starší (ve věku 36 až 54 let) jsou zařazeni do skupiny podporující „také nesezdaná soužití“. Nepotvrdilo se, že by mladí lidé výrazně více než lidé staršího věku preferovali vysoce individualizované formy

soukromého života, jelikož podporujících „dokonce i individualizované formy soužití“ je ve skupině mladých (ve věku 25 až 35 let) i starších respondentů a respondentek (ve věku 36 až 54 let) velmi podobný podíl.

Toto konstatování platí zejména pro mladé ženy, jelikož mezi nimi je skupina podporujících „dokonce i individualizované formy soužití“ relativně malá (28 % ve věkové skupině 25–35 let) a zvyšuje se naopak s rostoucím věkem ženy (36 % ve věkové skupině 36–54 let). Výsledek je ovlivněn zejména množstvím rozvedených žen, které jsou častěji zastoupeny ve starší věkové skupině. Pro mladé ženy má manželská rodina i partnerské soužití vysokou hodnotu, ale pod vlivem životních zkušeností své hodnocení různých forem uspořádání soukromého života přehodnocují. Pozitivní hodnocení vysoce individualizovaných forem soukromého života tedy může vznikat i v důsledku nezdaru v rámci již realizovaných partnerských soužití.

Tabulka 3. Typologie respondentů podle jejich názorů na různé formy uspořádání soukromého života – podle věkových skupin a pohlaví (v %)

věkové kategorie	jen manželská rodina (konzervativní)	také nesezdaná soužití	dokonce i individualizované formy soužití (tolerantní)	celkem
muži				
mladí 25–35	22	43	35	100 %
starší 36–54	31	36	33	100 %
ženy				
mladí 25–35	29	43	28	100 %
starší 36–54	34	30	36	100 %
muži a ženy celkem				
mladí 25–35	25	43	31	100 %
starší 36–54	32	33	35	100 %

Zdroj: Proměny 2005; N = 5504.

Mezi mladými muži, mezi nimiž je větší podíl (doposud) svobodných než mezi mladými ženami, je skupina podporující „dokonce i individualizované formy soužití“ ve srovnání se skupinou mladých žen větší (35 % ve skupině 25–35 let). Se zvyšujícím se věkem mužů se však její velikost nijak výrazně nemění (viz tab. 3) S tím souvisí pravděpodobně fakt, že zatímco svobodné ženy bez dlouhodobé známosti hodnotí kvalitu svého soukromého života zpravidla hůře než muži ve stejné situaci, rozvedené ženy bez dlouhodobé známosti hodnotí kvalitu svého soukromého života naopak zpravidla lépe než muži ve stejné situaci, kteří po rozvodu přicházejí nejen o partnerku, ale často i o každodenní kontakt se svými dětmi (Dudová 2007:55).

Zaměříme-li se pak pouze na skupinu mladých svobodných lidí (ve věku 25 až 35 let), situace se mění. Mezi nimi je totiž podíl těch, kteří hodnotí pozitivně kromě manželské rodiny a nesezdaného soužití, dokonce i individualizované formy uspořádání soukromého života bez dětí, velmi vysoký (42 % – viz tab. 4). A naopak těch, kteří se domnívají, že „jen manželská rodina“ je to správné řešení, je mezi nimi velmi malý podíl (14 %). Oboje platí zejména pro mladé muže.

Tabulka 4. Typologie mladých svobodných mužů a žen (ve věku 20–35 let) podle jejich názorů na různé formy uspořádání soukromého života (v %)

pohlaví	jen manželská rodina (konzervativní)	také nesezdaná soužití	dokonce i individualizované formy soužití (tolerantní)	celkem
muži	12	42	46	100 %
ženy	17	47	36	100 %
celkem	14	44	42	100 %

Zdroj: Proměny 2005; N = 1032.

Jaká je tedy odpověď na otázku, zdali pro mladou českou populaci ztratila manželská rodina hodnotu a zdali jsme svědky orientace mladých lidí na vysoce individualizované formy uspořádání soukromého života bez požadavků na dlouhodobé partnerské závazky? Naše analýzy ukazují, že manželská rodina je mezi mladou populací, a to zejména mezi mladými ženami, stále vysoce hodnocena. Zároveň však pro mladé muže i ženy ztrácí unikátní pozici „té jediné správné volby“. Manželství svou hodnotu ztrácí relativně k narůstající hodnotě jiných forem partnerského soužití. Manželský svazek zůstává pro mladé lidi jakýmsi ideálem, nebo minimálně modelem, proti němuž „lze“ jen málo namítat, který však při vysoké toleranci a dokonce i oblibě jiných forem uspořádání soukromého života nemusejí naplnit. Mladá populace je zejména nositelkou preference „bydlení s partnerkou/partnerem“, a to ať už seždaně nebo nesezdaně, ale právě jen s ním (a případně také s dětmi).

Ani mezi mladými a zároveň dosud nesezdanými lidmi neztrácí manželská rodina rodině na oblibě. Relativní pokles její hodnoty je způsoben nejen růstem akceptace a obliby nesezdaných soužití, ale také (a to zejména mezi mladými muži) růstem akceptace a obliby vysoce individualizovaných forem soukromého života bez dětí.

5.3. Jak mladí lidé žijí a ve své současné situaci žít chtějí, když neuzavírají manželství?

Ukázali jsme již, že mladí lidé partnerská soužití, manželství, ani manželskou rodinu neodmítají v tom smyslu, že by je hodnotili jako obecně špatné formy uspořádání soukromého života, ale právě naopak. Obecné hodnocení různých forem uspořádání soukromého života je ovšem jen jednou stránkou mince. Tou druhou je, v jakých partnerských formacích mladí v současné době skutečně žijí, jak by si v jejich současné situaci žít přáli a jaké pod-

mínky definují jako žádoucí pro naplnění svých představ ideálního partnerského uspořádání. Naše data nám umožňují odpovědět i na tyto otázky.

V souboru „Proměny 2005“ i v souboru „Manželství, práce a rodina 2005“ žila ve věkové skupině 25–35 let zhruba polovina lidí v manželství (více žen než mužů), přibližně 6 % mužů a zhruba dvakrát tolik žen bylo rozvedených, 1 % mladých lidí bylo ovdovělých a zbytek tvořili lidé svobodní.¹⁰ Naši analýzu nyní zaměříme pouze na situaci mladých lidí ve věku 25 až 35 let, kteří jsou doposud svobodní. Polovina z nich deklaruje, že má stálého partnera/partnerku. Ne všichni však, kdo stálého partnera/partnerku mají, s ní/m také žijí v nesezdaném soužití. Z celkového souboru mladých svobodných bydlela v rámci nesezdaného soužití jen třetina. Pokud žili v nesezdaném soužití, pak v naprosté většině případů mimo rodičovský dům. Zbývající dvě třetiny bydlely bez partnera buď ještě u rodičů, nebo mimo rodičovský dům. Někteří z nich však stálého partnera/ partnerku měli (viz tab. 5).

Tabulka 5. Struktura nesezdaných respondentů ve věku 25–35 let podle charakteru bydlení (v %)

s partnerem/ partnerkou – v nesezdaném soužití	32 %
bez partnera/ partnerky – u rodičů	38 %
bez partnera/ partnerky – mimo rodičovský dům	30 %
Celkem	100 %

Zdroj: Proměny 2005; N = 1007.

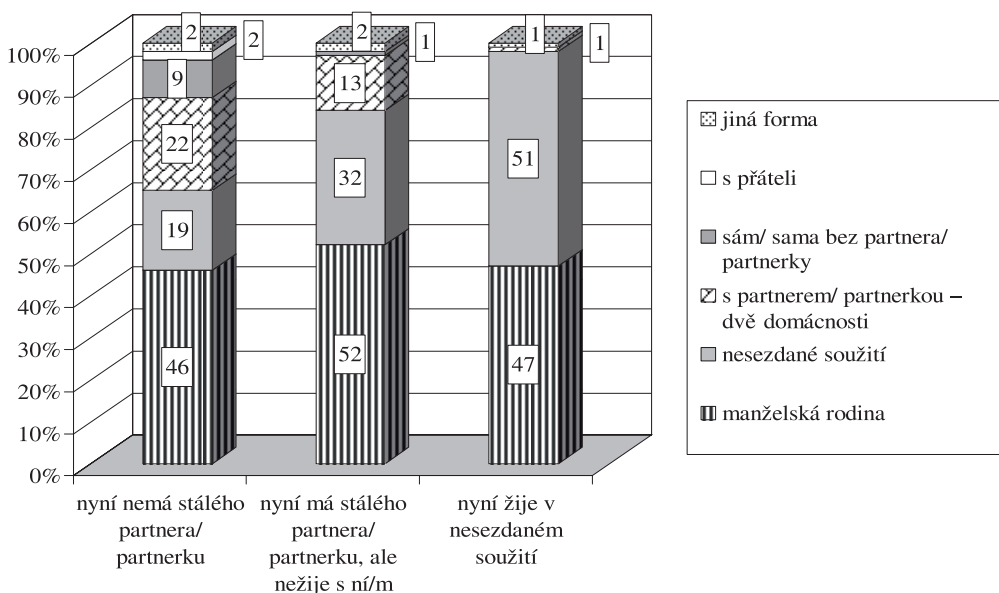
Fakt, že téměř dvě třetiny mladých svobodných lidí již nežijí u svých rodičů a jedna třetina již zahájila partnerské soužití mimo rodičovský dům, přináší zajímavé srovnání s obdobím nedávno minulým. Jestliže v průběhu socialismu většina mladých lidí opustila rodičovský dům a založila vlastní domácnost až v období vstupu do manželství a při založení rodiny nebo dokonce ještě později, vstup do manželství a porod dítěte v současné době pro mladou generaci již nejsou tím rozhodujícím okamžikem pro založení vlastní domácnosti a zahájení partnerského soužití. Naopak, relativně nízká hodnota, kterou mladí lidé přikládají třígenerační manželské rodině, stejně jako velmi nízké podíly mladých osob žijících se svým partnerem/partnerkou v rodičovském domě, naznačují, že zajištění samostatného bydlení je vnímáno v současné době jako podmínka partnerského soužití, případně založení manželské rodiny. Náš výzkum „Proměny“ na tuto souvislost mezi zajištěním samostatného bydlení a partnerským soužitím ukázal i jiným způsobem. Více než polovina mladých svobodných respondentů a respondentek, kteří mají stálého partnera/partnerku, nežijí s ní(m), ale žít by s ní(m) chtěla, uvedla bytové problémy (případně vysoké náklady na vedení domácnosti) jako hlavní příčinu dosavadního odkládání společného soužití. Mezi kohabitujícími, kteří by již chtěli žít v manželské rodině, uvedla bytové problémy (případně vysoké náklady na vedení domácnosti) jako hlavní důvod odkládání založení manželské rodiny necelá čtvrtina

¹⁰ V souboru „Proměny“ byla mírně nadhodnocena skupina svobodných v neprospěch vdaných/ ženatých.

z nich. Dominantním důvodem odkládání založení manželské rodiny však bylo u kohabituji-
cích odkládání rodičovství.¹¹

Ačkoliv manželskou rodinu chápe většina mladých svobodných lidí jako model pozi-
tivní, pro celou polovinu z nich není tím modelem uspořádání soukromého života, který by
pro sebe v ideálním případě aktuálně zvolili (detaily viz graf 3). V současné situaci by v ide-
álním případě preferovala sice téměř polovina z nich manželskou rodinu, avšak necelá třetina
by volila kohabitaci (s dětmi nebo bez nich) a téměř pětina některou z individualizovaných
forem uspořádání soukromého života bez dětí, zejména partnerství se dvěma domácnostmi
(„žití spolu odděleně“); zanedbatelný podíl by se rozhodl pro život bez stálého partnera/part-
nerky.

Graf 3. Ideální forma uspořádání soukromého života podle mladých svobodných
respondentů ve věku 25–35 let – podle jejich současné partnerské situace (v %)

Zdroj: Proměny 2005; N = 1007.

Poznámka: Hodnoty v sloupcích ukazují rozložení odpovědí mladých svobodných lidí na otázku, jakou formu uspořádání soukromého života by zvolili ve své aktuální situaci v ideálním případě.

Individualizované formy uspořádání soukromého života jsou preferovány v jejich sou-
časné situaci zejména těmi respondenty a respondentkami, kteří nemají stálého partnera/
partnerku. I mezi nimi však převládá preference života v partnerství (viz graf 3). Proto také

¹¹ Mezi dalšími bariérami partnerského nebo manželského soužití byly dále respondenty a respon-
dentkami jmenovány „závazky k jiným lidem“ a „jiné důvody“. V obou případech se však jednalo
o málo zastoupené kategorie.

jako nejvýznamnější bariéru uspořádání svého soukromého života jmenovali tito mladí muži a ženy „nemožnost nalézt partnera/partnerku“. Vzhledem k početnému zastoupení mužů a žen bez stálého partnera/partnerky mezi mladými svobodnými lidmi a vzhledem k malé preferenci života bez partnera/partnerky lze říci, že „nemožnost nalézt partnera/partnerku“ patří v současné době mezi významné faktory, ovlivňující míru spokojenosti s uspořádáním soukromého života u relativně velké části mladých svobodných lidí.

Jaká je tedy odpověď na otázky, jak mladí svobodní lidé žijí a jak ve své současné situaci žít chtějí, když neuzavírají manželství? Jaké podmínky stojí v cestě k založení manželské rodiny? Z výše uvedeného je zřejmé, že většina z respondentů/respondentek již založila vlastní domácnost mimo rodičovský dům (téměř dvě třetiny). Část mladých svobodných by sice v ideální situaci chtěla již žít v manželské rodině, ale zdaleka ne všichni. Téměř třetina dává v jejich současné situaci přednost nesezdanému soužití a necelá pětina upřednostňuje „žití spolu odděleně“ nebo dokonce život bez stálé/ho partnera/partnerky. Poslední jmenovaná možnost však není mezi mladou svobodnou populací nijak výrazně preferována. Naopak, většina těch, kteří nemají stálého partnera/partnerku, není s touto situací vůbec spokojena a preferovala by sice nejrůznější formy uspořádání soukromého života, ale v partnerství. Ti, kteří mají stálého partnera/partnerku, ale nežijí s ním, považují za hlavní bariéru zahájení partnerského nebo manželského soužití bytové problémy. Kohabitující pak spojují odkládání založení manželské rodiny s odkládáním rodičovství.

5.4. Nízká sňatečnost jako důsledek nízkých plodnostních aspirací

Jedním z podstatných výsledků našich analýz je fakt, že to, zdali mladá nesezdaná populace považuje za ideální život v manželské rodině, v nesezdaném soužití nebo v některé z individualizovaných forem života, souvisí zejména s tím, kolik plánuje mít v životě dětí. Větší rodičovské závazky se totiž na úrovni postojů pojí k větším partnerským závazkům (a obráceně). V našem výzkumu ti, kdo si přejí mít alespoň dvoudětnou rodinu, dávali současně přednost životu v manželské rodině. Mladí svobodní respondenti a respondentky, kteří si přejí mít pouze jedno dítě, volili ve své aktuální situaci relativně často nesezdané soužití, ale objevil se i nezanedbatelný podíl těch, kteří by v ideálním případě zvolili některou z individualizovaných forem soužití. A mladí svobodní lidé, kteří si nejsou jisti, zdali se rodiči stát chtějí, případně rodičovství zcela odmítají, preferovali nejčastěji některou z individualizovaných forem života. Na úrovni postojů mladých svobodných lidí je tedy souvislost mezi plánovaným počtem dětí a aktuálně preferovanou formou uspořádání soukromého života vysoká (viz tab. 6).

Nesezdaná soužití a individualizované formy uspořádání soukromého života jsou mezi mladými svobodnými relativně oblíbené (viz graf 3 výše). Jak si ovšem ukážeme dále, nepatří tato obliba pro individualizované formy soužití s dětmi. A nesezdaná soužití s dětmi jsou preferována jen specifickou skupinou mladých svobodných lidí. Těmi, kteří se již rodiči stali.

Nesezdané soužití s dětmi a individualizované formy uspořádání soukromého života s dětmi (tedy konkrétně bydlení s dětmi bez stálého partnera nebo „žití spolu odděleně“ s dětmi) nejsou mezi mladými svobodnými a zároveň bezdětnými lidmi preferovány téměř vůbec. Jen 5 % bezdětných svobodných mladých lidí by v ideální situaci zvolilo nesezdané

soužití s dítětem. Platí tedy, že jestliže mladí doposud bezdětní svobodní lidé již v jejich aktuální situaci preferují rodičovství, pak v naprosté většině případů v podobě manželské rodiny.

Tabulka 6. Souvislost mezi preferovanou velikostí rodiny a preferovanou formou uspořádání soukromého života v názorech mladých svobodných respondentů ve věku 25–35 let (v %) podle počtu dětí, které by si respondenti přáli mít

	manželská rodina	nesezdané soužití	individualizované formy	jiná forma	celkem
žádné dítě/nerozhodnutí	30	26	40	4	100 %
1 dítě	41	35	22	2	100 %
alespoň 2 děti	55	32	12	1	100 %

Zdroj: Proměny 2005; N = 1031.

Mezi mladými svobodnými respondenty a respondentkami, kteří byli v době výzkumu již rodiči, je však preference nesezdaného soužití s dítětem vysoká. Zhruba polovina z nich by pro sebe zvolila v ideálním případě sice manželskou rodinu, ale přibližně 40 % z nich by volilo v ideální situaci nesezdané soužití s dítětem a 10 % život s dítětem bez partnera v domácnosti. Vzhledem k tomu, že nevíme, zdali měl náš mladý nesezdaný rodič dítě plánovaně nebo neplánovaně, nelze s jistotou určit, zdali preference partnerské kohabitanace s dětmi u svobodných mladých rodičů narůstá v důsledku toho, že se jim dítě narodilo za svobodna, nebo tuto formu uspořádání soukromého života preferovali ještě dříve, než se jim jejich dítě narodilo, a tak bylo vlastně narození dítěte prostředkem realizace jimi preferované formy uspořádání soukromého života.

Rychlý růst podílu dětí narozených svobodným ženám na celkovém počtu narozených dětí, kterého jsme v ČR svědky od začátku 90. let, byl doposud považován za projev toho, že se děti začínají rodit párům, v nichž sice muž a žena nejsou oddáni, ale žijí spolu v jedné domácnosti. Růst podílu dětí narozených svobodným ženám byl tedy považován za signál, že nesezdaná soužití začínají manželství nahrazovat, jelikož i v nich začíná docházet k reprodukci, která byla dříve vyhrazena téměř výlučně manželství. Není však tomu zcela tak.

Rychtaříková (2006) již ukázala, že děti narozené mimo manželství žijí spíše v rodinách s jedním rodičem než v kohabitaci se dvěma rodiči. Studie Hamplové a kolektivu (2007) dále potvrdila, že pouze polovina dětí, které se rodí neprovdaným matkám, se narodí do úplné rodiny. Druhá polovina těchto dětí se rodí ženám, které s partnerem nežijí. Jejich studie dále poukázala na to, že více než polovina neprovdaných matek souhlasila s tvrzením, že důvodem porodu jejich dítěte bez uzavření manželství byla nejistota ohledně jejich vztahu. Souhlasila rovněž s tvrzením, že důvodem bylo odmítnutí sňatku jejich partnerem.¹² Studie

¹² S dalšími důvody porodu dítěte mimo manželskou rodinu souhlasila jen desetina až dvě pětiny neprovdaných matek. Testován byl souhlas s následujícími důvody: Názor, že sňatek je jen formalita, že nepřináší výhody, že svatba je nákladná, že by nechtěla být jako nevěsta těhotná, že by uzavření manželství nebylo finančně výhodné, že by přišla o nezávislost, a dále fakt, že partner nebyl svobodný anebo neměla vůbec žádného partnera (Hamplová a kol. 2007).

také poukázala na fakt, že ženy, které žily v době porodu se svým partnerem nesezdaně, uzavírají po porodu manželství častěji než ty, které žily bez partnera.

Náš výzkum „Proměny 2005“ některé z těchto závěrů potvrzuje. V něm deklarovala jen zhruba polovina svobodných mladých matek život v nesezdaném soužití. Výzkum „Manželství, práce a rodina 2005“ zase prokázal, že první děti narozené svobodným mladým matkám, jimž bylo v době výzkumu mezi 25 až 35 lety, pocházejí téměř ze dvou třetin z neplánovaných počtů.

Výše uvedené tedy naznačuje, že k nahrazování manželství nesezdaným soužitím sice fakticky dochází a zhruba polovina dětí svobodných matek se rodí do úplných rodin, ale na úrovni postojů pro mladé svobodné bezdětné muže a ženy stále platí, že pokud dítě chtějí, pak v manželství. Pokud se však dítě narodí do nesezdaného soužití, což se často děje neplánovaně, preference nesezdaného soužití s dítětem je následně relativně vysoká. Ani v takovém případě ale nepřevyšuje preferenci pro manželskou rodinu, kterou některé kohabitující páry nakonec po porodu dítěte skutečně založí.

Na úrovni postojů svobodných mladých lidí je tedy vysoká nejen souvislost mezi plánovaným počtem dětí a v současné situaci preferovanou formou uspořádání soukromého života, ale také souvislost mezi plánovaným vstupem do manželství a do rodičovství.

Všechna tato konstatování je ale třeba vidět v kontextu jednoho důležitého faktu. Naše data ukazují, že relativně vysoký podíl mladých svobodných doposud bezdětných respondentů a respondentek nemá ještě ve svých reprodukčních plánech příliš jasně, případně děti vůbec neplánuje. To platí zejména v případě mladých mužů. Na otázku, zdali se stát rodičem a případně kolik dětí mít, neumělo podle výzkumu „Manželství, práce a rodina 2005“ odpovědět celých 26 % respondentů a respondentek ve věku 25 až 35 let a dalších 10 % uvedlo, že děti určitě nechce (viz tab. 7). Mezi mladými bezdětnými vdanými/ženatými bylo nerozhodnutých pouze 16 %.¹³

Tabulka 7. Odpovědi bezdětných respondentů a respondentek ve věku 25–35 let na otázku, zdali zamýšlejí mít v budoucnu dítě, podle pohlaví (v %)

	ne	neví	ano nebo již čeká dítě	celkem
muž	12	29	59	100 %
žena	8	22	70	100 %
celkem	10	26	64	100 %

Zdroj: Manželství, práce a rodina 2005. N = 389.

¹³ V souvislosti s výše uvedenými daty vyvstává pochopitelně otázka, jaké příčiny stojí v českém kontextu za relativně vysokým podílem mladých bezdětných lidí, zejména mužů, kteří rodičovství odmítají nebo nejsou ohledně svých reprodukčních plánů rozhodnutí. Tato otázka je však předmětem jiných studií a zůstává mimo rámec tohoto článku.

6. Závěry a diskuze

Naše analýzy prezentované v tomto článku ukázaly, že mladá populace narozená v průběhu 70. let 20. století manželství neodmítá a že manželskou rodinu hodnotí velmi pozitivně. Současně je třeba konstatovat, že manželská rodina ztrácí pro mladé muže i ženy unikátní pozici „jediné správné volby“ ve srovnání s narůstající preferencí jiných forem partnerského soužití. Mezi ně patří zejména nesezdaná soužití a v případě těch mladých lidí, kteří zůstávají (zatím) svobodní, také další individualizované formy života bez dětí. To platí zejména pro mladé muže.

Manželskou rodinu chápe v současnosti většina mladých svobodných jako model pozitivní. Pro celou polovinu z nich však není tím modelem uspořádání soukromého života, který by pro sebe aktuálně zvolili. V jejich současné situaci by v ideálním případě preferovala třetina mladých svobodných partnerskou kohabitaci (s nebo bez dětí) a pětina některou z individualizovaných forem uspořádání soukromého života bez dětí, zejména „žití spolu odděleně“.

Život bez partnerství nepatří mezi preferované formy uspořádání soukromého života a nemožnost nalézt partnera se tak ukazuje jako významná bariéra realizace preferovaného uspořádání soukromého života pro relativně velkou část mladých svobodných lidí.

Zatímco před rokem 1989 zakládala většina mladých lidí vlastní domácnost v době, kdy zároveň vstupovala do manželství a zakládala rodinu, naše data ukazují, že dvě třetiny mladých svobodných lidí ve věku 25 až 35 let žijí v současnosti mimo rodičovský dům, přičemž přibližně celá polovina z nich v nesezdaném soužití. Tento fakt však nevyvrací hypotézu o vlivu bytových problémů na formování partnerských soužití. Naopak, bytové problémy se ukázaly jako největší bariéra partnerského soužití pro ty mladé lidi, kteří sice mají stálého partnera, ale doposud s ním nežijí.

Z hlediska představ o budoucím zakládání rodiny jsme zjistili, že jen zanedbatelný podíl (doposud) bezdětných svobodných lidí by chtěl v ideálním případě zakládat rodinu v nesezdaném soužití. Jestliže mladí svobodní bezdětní lidé chtějí založit rodinu, pak především v manželství. Pokud mladý svobodný člověk plánuje alespoň dvoudětnou rodinu, preferuje často již v současné době život v manželské rodině. Relativně velký podíl mladých svobodných lidí však zatím nemá ve svých reprodukčních plánech jasno, a tak ve svých odpovědích na dotazníkové otázky preferuje jinou formu uspořádání soukromého života než manželskou rodinu. Tyto závěry tedy indikují, že v současné mladé generaci jsou pro formu vztahu mezi mužem a ženou rozhodující především úvahy rodinné. Pokud mladí muži a mladé ženy již myslí na děti, spojují je se svazkem potvrzeným sňatkem. Pokud na rodinu zatím nemyslí, představa manželství je jim vzdálena. Určitou výjimkou, jak prokázala naše výzkumná data, jsou ovšem ti, kteří již mají dítě, ale nejsou sezdáni. U nich je preference nesezdaného soužití s dítětem/děťmi relativně vysoká.

Fakt, že souvislost mezi sňatečností svobodných žen a počtem živě narozených dětí oslabuje, nevyvrací naše zjištění o vlivu reprodukčních plánů na preferované formy uspořádání soukromého života a na vstup do manželství. Výše citované studie a analýza našich dat ukázala, že jsou děti narozené nevdaným ženám ve většině případů výsledkem neplánovaných početí a v polovině případů se jedná o děti matek osamělých, nikoliv s partnerem kohabitujiících. Naše analýzy však ukazují, že plánování vstupu do manželství je spjato s plánováním rodičovství.

Jaká je tedy odpověď na otázku, kterou jsme si položili v úvodu našeho článku a která se ptala proč současná mladá česká generace narozená v 70. letech 20. století nevstupuje do manželství tak často jako dříve? Naše výsledky říkají, že mladí lidé manželství sice neodmítají, ale vstup do manželství spojují s plánováním rodičovství. A jelikož poměrně značná část zatím není pevně rozhodnuta, zdali děti (již) chtějí mít, a to zejména v případě mužů, nemají důvod sňatek uzavírat. Hypotéza Hoffmann-Nowotnyho o nízké míře sňatečnosti jako důsledku nízkých porodnostních aspirací mladých lidí se tak zdá mít v našich datech oporu. Takže i v České republice platí, že nízká sňatečnost není příčinou nízké porodnosti, ale naopak nízká porodnost ovlivňuje nízkou intenzitu sňatečnosti. Ukazatel sňatečnosti tak z hlediska demografické reprodukce přestává mít ten význam, který měl v české společnosti až do poloviny 90. let.

Literatura

- BILLARI, Francesco C. *Choices, opportunities and constraints of partnership, childbearing and parenting: the patterns in the 1990s*. Background paper for the European population Forum 2004. Geneva, 2004. 56 s.
- DE SINGLY, Francois. *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Praha : Portál, 1999. 128 s. ISBN 8071782491.
- DUDOVÁ, Radka. Rodina a rodiny – formy soukromého života v České republice. In DUDOVÁ, R. (ed.) *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života*. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. : Sociologické studie/ Sociological Studies, 2007, 166 s. ISBN 9788073301194.
- FIALOVÁ, Ludmila ; HAMPLOVÁ, Dana ; KUČERA, Milan ; VYMĚTALOVÁ, Simona. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha : Sociologické nakladatelství. 2000. 163 s. ISBN 8085850877.
- FIALOVÁ, Ludmila. Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva České republiky ve 20. století. *Demografie*, 2006, č. 2, s. 97-108. ISSN 00380288.
- GIDDENS, Anthony. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. 1. vyd. Cambridge : Polity Press. 1992. 216 s. ISBN 0804722145.
- HAJNAL, John. European Marriage Patterns in Perspective. In GLASS, D.V., EVERSLEY, D.E.C. (eds.) *Population in History. Essays in Historical Demography*. 1. vyd. Chicago : Aldine Publishing Company, 1965, s. 101–143.
- HAMPLOVÁ, Dana. *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním*. 1. vyd. Praha : SOÚ AV ČR : Sociologické texty 03:04. 2003. 52 s. ISBN 807330029X.
- HAMPLOVÁ, Dana. Sňatečnost, nesezdaná soužití a veřejné mínění. In RABUŠIC, L., KOCOURKOVÁ, J. (eds.) *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha : PřF UK, 2006. s. 12–19. ISBN 8086561933
- HAMPLOVÁ, Dana (ed.). *Děti na psí knížku: Mimomanželská plodnost v ČR*. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2007. 155 s. ISBN 9788073301286.
- HAŠKOVÁ, Hana. (Ne)Zakládání rodiny ve světle reprodukčních preferencí, bariér, plánů a chování. In DUDOVÁ, R., HASTRMANOVÁ, Š., HAŠKOVÁ, H., MAŘIKOVÁ, H.,

- VÍZNEROVÁ, H., VOHLÍDALOVÁ, M. *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života*. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. : Sociologické studie/Sociological studies 07:03. 2007. s. 70–113. ISBN 9788073301194.
- HAŠKOVÁ, Hana. Reprodukční plány a realita rané péče o děti. In KŘÍŽKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, H., HAŠKOVÁ, H., BIERZOVÁ, J. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. : Sociologické studie/Sociological studies 06:14. 2006, s. 51–72. ISBN 8073301121.
- HOFFMANN-NOWOTNY, Hans-Joachim. *The Future of the Family*. Helsinki. European Population Conference, 1987.
- CHALOUPKOVÁ, Jana ; ŠALAMOUNOVÁ, Petra. *Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě*. 1. vyd. Praha : SOÚ AV ČR : Sociologické studie 04:07, 2004. 60 s. ISBN 8073300621.
- CHERLIN, Andrew. J. American Marriage in the Early Twenty-First Century. *Marriage and Child Wellbeing*. [online]. 2005, roč. 15, č. 2 [cit. 2008-08-04]. Dostupná na www: <http://www.futureofchildren.org/usr_doc/Marriage_vol15_no2_fall05.pdf>
- KATRŇÁK, Tomáš. Kdo jsou svobodné matky v české společnosti? In RABUŠIC, L., KOCOURKOVÁ, J. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* 1. vyd. Praha : PŘF UK, 2006. ISBN 8086561933.
- FESTY, Patrik. On the New Context of Marriage in Western Europe. *Population and Development Review*, 1980, č. 2, s. 311-315. ISSN 00987921.
- KAUFMAN, Gayle ; GOLDSCHIEDER, Frances. Do men “need” a spouse more than women?: Perceptions of the importance of marriage for men and women. *The Sociological Quarterly*, 2007, č. 1, s. 29–46. ISSN 00380253.
- KIERNAN, Kathleen. Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues, and Implications. In. BOOTH, A., CROUTER, A. C. (eds.). *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*. 1. vyd. Lawrence Erlbaum Associates, 2002, s. 3–31. ISBN 0805839631.
- KOCOURKOVÁ, Jiřina. Populační vývoj východní a západní Evropy v letech 1950-1990. *Demografie*, 1998, č. 4, s. 247–252. ISSN 18012914.
- KUČERA, Milan. *Populace české republiky 1918-1991*. 1. vyd. Praha: ČDS-SÚ AV ČR, 1994. 197 s. ISBN 8090167470.
- KURTZ, Stanley. The End of Marriage in Scandinavia. [online]. *The Weekly Standard*, 2004, roč. 9, č. 20, [cit. 2008-08-04]. Dostupná na www: <<http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/003/660zypwj.asp>>
- MOŽNÝ, Ivo ; RABUŠIC, Ladislav. Česká rodina, sňatkový trh a reprodukční klima. In VEČERNÍK, J. (ed.) *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. 1. vyd. Praha : Academia, 1998, s. 92–110. ISBN 8024601036.
- NOCK, Steven L. Marriage as a public Issue. [online]. *Marriage and Child Wellbeing*, 2005, roč. 15, č. 2, [cit. 2008-08-04]. s. 13–32. Dostupná na www: <http://www.futureofchildren.org/usr_doc/Marriage_vol15_no2_fall05.pdf>
- NÝVLT, Ondřej ; ŠALAMOUNOVÁ, Petra. Bezdětné ženy podle výsledků sčítání lidu 1991 a 2001. *Slovenská štatistika a demografia*, 2005, č. 2, s. 56–67. ISSN 12101095.

- PAVLÍK, Zdeněk ; FIALOVÁ, Ludmila ; VEREŠ, Pavel. Fertility Decline in Czechoslovakia During the Last Two Centuries. *Population Studies*, 1990, č. 1, s. 89–106. ISSN 00324728.
- PAVLÍK, Zdeněk ; KUČERA, Milan. (ed.) *Populační vývoj České republiky 1998*. Praha: Katedra demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty UK, 1999.
- PAVLÍK, Zdeněk ; KUČERA, Milan. (ed.) *Populační vývoj České republiky 2000*. Praha: Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta UK, 2001.
- RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. 1. vyd. Praha: SLON, 2001. 265 s. ISBN 8086429016.
- RABUŠIC, Ladislav. Bude česká plodnost i v budoucnu jedna z nejnižších v Evropě? In KOCOURKOVÁ, J. RABUŠIC, L. (eds.) *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha : PŘF UK, 2006. 158 s. ISBN 8086561933.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka ; PIKÁLKOVÁ, Simona ; HAMPLOVÁ, Dana. *Diferenciace reprodukčního chování v evropských populacích*. 1. vyd. Praha: SOÚ AV ČR : Sociologické texty 01:10, 2001. 83 s. ISBN 8073300044.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. Být svobodnou matkou v české republice. In RABUŠIC, L., KOCOURKOVÁ, J. (eds.) *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: PŘF UK, 2006. 158 s. ISBN 8073300044.
- Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2005. ČSÚ [online]. 2006, [cit. 2008-0804]. Dostupná na www: <http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/4007-06-v_roce_2005>
- Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2006. ČSÚ [online]. 2007, [cit. 2008-0804]. Dostupná na www: <[http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/210044237C/\\$File/400707.pdf](http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/t/210044237C/$File/400707.pdf)>

Auforka a autor

Hana Hašková pracuje v oddělení Gender a sociologie Sociologického ústavu AV ČR a přednáší na Univerzitě Karlově. V současné době dokončuje doktorské studium sociologie na Fakultě sociálních věd UK. Zabývá se především problematikou reprodukce, bezdětnosti, péče a rodinné politiky. K jejím dalším výzkumným zájmům patří oblast občanské participace. Výsledky své výzkumné práce publikuje v odborných článcích a knihách. Je spolueditorkou knihy *Mnohohlasem*, pojednávající o občanské participaci žen v české společnosti. Kontakt: hana.haskova@soc.cas.cz

Ladislav Rabušic je profesorem brněnské katedry sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity a nyní také děkanem této fakulty. Svůj badatelský zájem soustřeďuje především na problematiku populačních studií a na otázky hodnotových proměn. Je autorem desítek statí a řady kapitol v knihách publikovaných jak doma, tak i v zahraničí. Z českých časopisů publikuje hlavně v *Sociologickém časopise/Czech Sociological Review* a v *Demografii*. Je autorem monografie o příčinách a efektech populačního stárnutí („Česká společnost stárne“), editoval knihu „Česká společnost a senioři“, vydal monografii nazvanou „Kde ty všechny děti jsou?“ o příčinách nízké plodnosti v ČR. Nízká plodnost a populační politika jsou pak témata, jimž se v současnosti věnuje především. Kontakt: rabu@fss.muni.cz